

Brzezińska, Jadwiga

"Geschichte der Arzneimitteltherapie",
Wolf Dieter Müller-Jahnke, Christoph
Friedrich, Stuttgart 1996 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 42/3-4, 172-175

1997

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

recepji w literaturze ich relacji o ludach Syberii. Książka posiada streszczenia w języku rosyjskim – oddzielnie dla każdego pamiętnika – co wydaje się za zasadny zabieg edytorski. Szkoda jednak, że nie zamieszczono także streszczenia w języku angielskim, co miało miejsce w wydanym wcześniej *Dzienniku Józefa Kopcia...* (1995). Całość uzupełniają stosowne noty edytorskie oraz bardzo pożyteczne przy tego rodzaju książkach indeksy nazwisk i nazw geograficznych.

Co więc można powiedzieć na korzyść tej książki, skoro wcześniej ustosunkowano się do drobnych mankamentów? Jest to dzieło dobrze opracowane, co jest szczególnie ważne przy udostępnianiu tekstów staropolskich. Komentarze autorów opracowania napisane są ładną polszczyzną, co nie jest aż tak powszechne przy obecnej aktywności wydawniczej różnych oficyn. Zamykając te uwagi o dwóch różnych chronologicznie wspomnieniach syberyjskich wypada skonkludować: cenne jest, że otrzymaliśmy wreszcie starannie wydane pierwsze polskie opisy z obszaru pamiętnikarskiego dotyczące tematu mieszczącego się w formie „Polska-Syberia”. Teraz czekać należy na czytelnicy odbiór, recenzyjny stosunek specjalistów od staropolskiej literatury, wreszcie czy dostrzeżona ona zostanie na rynku wydawniczym, promującym na targach książki dzieła najlepiej wydane. Podkreślę jednak na koniec, iż omawiana książka jest kolejną już próbą (wcześniej był *Dziennik Józefa Kopcia...*) odrobienia zaległości w edycji starych opisów różnych krajów i krain świata, co w literaturze zachodnioeuropejskiej jest coraz powszechniejsze.

Roman Karczmarczyk
(Wrocław)

Wolf Dieter Müller-Jahnke, Christoph Friedrich: *Geschichte der Arzneimitteltherapie*. Stuttgart 1996, 296 s., ilustr.

Historia środków leczniczych stanowi istotny temat w historiografii farmaceutycznej, a historia terapii środkami leczniczymi – obiekt zainteresowania zarówno farmaceutów jak i lekarzy. Dotychczas jednak ten dział dziejów farmacji i medycyny był słabo reprezentowany w piśmiennictwie.

Aczkolwiek w ostatnich latach powstało kilka monografii z zakresu historii niektórych grup środków leczniczych, brakowało całościowego opracowania historyczno-farmaceutycznego, omawiającego rozwój terapii środkami leczniczymi od okresu antycznego po wiek XX. Zamierzeniem autorów omawianej pracy było lukę tę wypełnić.

Zdawali oni sobie sprawę z trudności tego zadania. Wymagało to bowiem nie tylko zgromadzenia odpowiednich materiałów, ale także wypracowania właściwej koncepcji i konstrukcji pracy. Należało przy tym uwzględnić życzenie wydawcy, by czasy dawniejsze omówić krótko, a szerzej przedstawić rozwój terapii środkami

leczniczymi od początku wieku do dnia dzisiejszego. Ponadto całość pracy musieli zawrzeć w jednym tomie liczącym do 300 stron.

Zapoznanie się z literaturą przedmiotu pozwoliło ustalić, że aczkolwiek w różnych dziełach znajdują się opisy dawnych koncepcji leczenia, to sięgają one najczęściej do XIX w. Natomiast historia terapii środkami leczniczymi XX w., a zwłaszcza jego drugiej połowy, nie była dotąd w sposób wyczerpujący opracowana. Wprawdzie w ostatnich latach ukazało się kilka publikacji dotyczących historii terapii, ale miały one bądź inne ukierunkowanie i założenia koncepcyjne, bądź były fragmentaryczne czy nie doprowadzone do czasów współczesnych.

Za najwartościowsze dzieło w tym zakresie autorzy uznali pracę węgierskiego farmakologa Beli Issekutza (1886–1979) pt. *Historia odkryć środków leczniczych* (1971), która poświęcona była poszerzaniu się zasobów środków leczniczych w XIX i XX w. (oczywiście bez ostatniej dekady stulecia). Po analizie tego dzieła, jak również innych nowszych prac poświęconych historii terapii, jak ukierunkowanej medycznie pracy Huldricha M. Kolbinosa (1985) czy socjologa Paula Riddera (1990) lub filozofa Jean-Claude Beaumego (1993), a także koncepcji tradycyjnych dzieł, jak Aleksandra Tschircha (*Farmakoterapia*, 1933) czy Wolfganga Schneidera (*Leksykon historii środków leczniczych*), autorzy doszli do wniosku, że najwłaściwszym sposobem ujęcia ich pracy będzie klasyczna koncepcja związłego prezentowania materiałów w formie syntetycznego opisu.

Następną trudność nastęrczyła selekcja materiałów, dotyczących czasów dawniejszych. Nie można było z nich całkowicie zrezygnować, bo wówczas obraz rozwoju farmakoterapii na przestrzeni dziejów byłby niepełny i ułomny. Rozważanie czasów najnowszych bez kontekstu dawnych nie pozwoliłoby na właściwą ocenę drogi rozwoju i zrozumienia lawinowego wzrostu odkryć z ostatnich lat.

Kolejnym etapem budowy dzieła było ustalenie jego konstrukcji. Autorzy znali współczesne metody klasyfikacji materiałów, lecz tworzenie układu rozdziałów w tym wypadku wymagało przystosowania do koncepcji dzieła i pewnej elastyczności w segregacji materiału.

Ostatecznie zdecydowali się na następującą strukturę swego dzieła. Najpierw zostały omówione różne koncepcje terapeutyczne (patologia humoralna, solidarna, komórkowa, receptorowa) oraz niekonwencjonalne teorie (homeopatia, biochemia według Schusslera, antropozoficzna wg Steinerja). Następnie różnorodne formy leków, od których nierzadko zależy efekt terapeutyczny. Przedstawiono zatem formy leków: 1) występujące w okresie antycznym, 2) te, które pojawiły się w średniowieczu i wczesnych okresach nowożytnych, 3) wreszcie nowo wprowadzone w XIX i XX w.

W kolejnym rozdziale przedstawiono *Arsenał środków leczniczych od czasów antycznych do XIX w.* Tu w pięciu podrozdziałach omówiono: 1) środki lecznicze pochodzące z *Tria regna*, 2) środki astromedyczne i jatromagiczne, 3) środki chemiatryczne, 4) środki importowane z nowo odkrytych kontynentów, 5) środki fitochemiczne.

Dalszą część książki (czyli 3/4 jej objętości) poświęcono lekom odkrytym lub stosowanym w XX w. Zostały one omówione w dwóch rozdziałach. Jeden objął leki otrzymywane z surowców naturalnych. Sklasyfikowano je w 6 podrozdziałach: 1) substancje zawarte w roślinach, jak glukozydy czy olejki eteryczne, 2) witaminy, 3) hormony, 4) enzymy, 5) antybiotyki, 6) surowice i szczepionki.

Kolejny rozdział, obejmujący syntetyczne środki lecznicze stosowane w XX w., ułożony został według klasyfikacji farmakologicznej. Znalazły się tu następujące podrozdziały: 1) środki działające na ośrodkowy układ nerwowy, 2) działające na układ krążenia i wegetatywny, 3) na układ oddechowy, 4) środki działające na przemianę materii, 4) *chemoterapeutica*.

Omawiana pozycja nie tylko wypełnia lukę w historiografii środków leczniczych, ale poszerza dorobek historii farmacji. Dotychczas historycy farmacji zajmowali się głównie dziejami zawodu i instytucji, a środki lecznicze stanowiły raczej marginalną część podręczników i publikacji. Nowe spojrzenie na zakres tematyki historii farmacji, które omówiła na ostatnim Zjeździe naukowym Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego (1994) prof. dr hab. Barbara Kuźnicka, pozwala rozszerzyć horyzont dotychczasowych zainteresowań badaczy dziejów farmacji. Efektem tego poglądu jest omawiana praca.

Jej autorami są wybitni historycy farmacji. Profesor Wolf-Dieter Müller-Jahnke jest wykładowcą na uniwersytecie w Heidelbergu oraz dyrektorem Muzeum Farmacji w Heidelbergu, a prof. Christoph Friedrich, wykładowcą na uniwersytecie w Greifswaldzie. Obaj są dobrze znani ze swych licznych i cennych publikacji.

Książka adresowana jest zarówno do farmaceutów, jak i lekarzy, szczególnie historyków obu zawodów, ale także studentów medycyny i farmacji. Zainteresuje także przedstawicieli zawodów pokrewnych, chemików, biologów, inżynierów przemysłu farmaceutycznego, a także wynalazców i odkrywców, których może zainspirować twórczo. Znajdą w niej bogactwo wiedzy o łańcuchu odkryć w dziedzinie środków leczniczych do 1995 r. Podany w zakończeniu książki wybór bibliografii z podziałem na odpowiednie rozdziały, przypisy do cytatów, indeks rzeczowy i osobowy, ułatwiają korzystanie z książki w sposób wybiórczy i szybkie odszukanie danych. Ograniczenie bibliografii do najważniejszych dzieł stanowi duże ułatwienie dla czytelników, kierując ich uwagę zaraz do właściwych źródeł i najnowszych opracowań.

Można oczekiwać, że książka zostanie z zadowoleniem przyjęta na całym świecie. Wszak obrazuje dorobek uczonych różnych narodowości. Z Polaków wspomina się w niej o Kazimierzu Funku (1884–1967), który stworzył termin „witaminy” dla nowo odkrytej grupy środków, o prof. Tadeuszu Reichsteinie (1897–1996), który w 1934 r. dokonał syntezy kwasu L (+)-ascorbinowego i o prof. Popielskim z Krakowa, który rozpoznał w histaminie potężny bodziec dla gruczołów żołądka (1920).

Książka ma ładny, wyraźny druk, dobry papier, zawiera 47 czarno-białych zdjęć, pochodzących z archiwum Muzeum Farmacji w Heidelbergu. Przerzywniki

tekstu stanowią ciemniejsze pola ujęte w ramki. W ten sposób wyeksponowano życiorysy badaczy, zestawienia niektórych dat, czy omówienia pewnych terminów. Są to zatem informacje dodatkowe, które nieco przekraczają zwyczajną konwencję dzieła, ale wzbogacają je w sposób istotny.

Jadwiga Brzezińska
(Kołobrzeg)

Jean-Paul Deléage : *Histoire de l'écologie – une science de l'homme et de la nature*. Éditions la Découverte. Paris 1992, 330 s., ilustr., tabl.

Monografia jest dysertacją doktorską autora, obronioną w 1991 r. Składa się z przedmowy, czterech części obejmujących 12 rozdziałów, zakończenia, selektywnego piśmiennictwa oraz skorowidza nazwisk. Tekst zawarty jest na 330 stronach.

Jean-Paul Deléage jest wykładowcą fizyki i historii nauki na uniwersytecie w Paryżu. Podjął się opracowania dziejów ekologii, uważa bowiem, że jest ona najbardziej ludzka ze wszystkich nauk o naturze. Jako nauka – ukształtowała się w końcu XIX wieku, ale rozwinęła się dopiero współcześnie, w kręgu zagadnień wielkich programów badawczych nad biosferą. Jest jednak nadal przedmiotem licznych kontrowersji. Autor w sposób wyrazisty i systematyczny omawia korzenie tej dziedziny wiedzy, jej narodziny jako nauki i rozwój, a także – wielodyscyplinarne możliwości badawcze. Bogata dokumentacja konsekwentnie i precyzyjnie cytowana jest w całym toku narracji.

Główne problemy omówione w kolejnych częściach książki poświęcone są relacjom historycznym z punktu widzenia drogi rozwoju ekologii, począwszy od ekonomiki natury, przez ekosystemy, modele przyrody i związki człowieka z biosferą. Ekonomika natury, wywodząca się jeszcze z poglądów Arystotelesa, przedzierając się przez dogmaty i herezje ukształtowała się dzięki postępowej myśli twórców nowożytnej biologii. Przełomem były takie dzieła, jak np. *Systema Naturae* Carla von Linné (1735), czy Buffona *De la manière d'étudier et de traiter l'histoire naturelle* (1749). Szczególnie interesujące są wywody Buffona, na temat miejsca człowieka w przyrodzie, uważa on bowiem, że „[...] człowiek, wasal Nieba, jest także królem Ziemi [...]”.

Znaczny postęp dla świadomości ekologicznej wniosły wyprawy Aleksandra von Humboldta, który głosił m.in. (1799), że dlatego kolekcjonuje rośliny i skamieliny oraz opisuje obserwacje astronomiczne, by odkryć współzależności, jakie istnieją między siłami natury i wpływem środowiska geograficznego na życie roślin i zwierząt.

Przełomowe w rozwoju poglądów ekologicznych było niewątpliwie dzieło Charlesa Darwina *The origin of species by means of natural selection* (1859) i jego poglądy na problemy populacji zwierząt.